

ЧЛАНЦИ

Olga PELCER-VUJAČIĆ*, olgapelcer@gmail.com

TRAGOM JEDNOG IZGUBLJENOG NATPISA IZ OKOLINE VUKSANLEKIĆA¹

ABSTRACT: *The paper presents the now-lost, fragmentary funerary inscription from the area of Vuksanlekići. Partially reconstructed text of the right part of the inscription indicates it is an epitaph for a child or children erected by their parents. The area of Vuksanlekići has already yielded several funerary inscriptions and milestones and is usually identified as a Roman road station of Cinna.*

KEYWORDS: *ancient settlement, lost inscription, Latin, funerary inscription*

Tokom rada na lokalitetu Ćaf Kiš i rekognosciranja okolnog terena marta 2017. godine,² arheolog Mile Baković fotografisao je fragment natpisa uzidanog u napuštenu kuću u selu Kotrabudan, južno od Vuksanlekića. Tokom ponovnog obilaska terena i kuće februara 2024, saznali smo da je natpis pre dve godine odnesen sa kuće i trenutno nema informacija gde se nalazi. Fotografija načinjena marta 2017. stoga je jedini dostupan izvor za čitanje i razumevanje natpisa.

Po sećanju kolege Bakovića, dimenzije ovog fragmenta iznosile su otprilike 30 x 40 cm i pretpostavljamo da je u pitanju desna polovina celokupnog spomenika. Slova su nejednake veličine i veća u poslednjem redu.

* Autorka je viša naučna saradnica na Istorijском institutu Crne Gore. / The author is the Senior scientific associate at the Historical Institute of Montenegro.

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu *Antičke i moderne rute duž rječnih dolina u Crnoj Gori: od remote sensing i pejzažne arheologije do valorizacije lokaliteta i kulturnih itinerera* – (Projekti „Grande Rilevanza“, Istorijски institut UCG - ISPC, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Roma, 2023-2024).

² Više o ovom lokalitetu i istraživanju v. M. Baković, Arheološka istraživanja lokaliteta Ćaf Kiš, *Istorijски zapisi* 1-2/2023, 33–46.

Slika 1: Fotografija natpisa iz okoline Vuksanlekića (foto: Mile Baković)

[- - -]BALBIN[.
 [- - -]E BALBINA
 [- - -]VS LONGINV[.]
 [- - -]NIA MAXIM[.]
 5 [- - -]NTES FILI[.]
 [- - -]NTISSIMI

Vidljive su sledeće ligature: IN u prvom redu, IN u trećem redu (malo I iznad N), MA u četvrtom redu (u M je A sa crtom), LI u petom redu i IM u šestom redu (malo I iznad M)

Tekst natpisa se može delimično rekonstruisati:

*[- - -]Balbin[. .] / [- - -]E Balbina / [- - -]us Longinu[s] / [- - -]nia
 Maxim[a] / [- - -]paren[?]tes fili(i)[s] / [- - -]pie)tissimi(s).*

Na osnovu dela rekonstruisanog teksta očigledno je da se radi o nadgrobnom natpisu koji roditelji podižu za dete ili dvoje dece: – Balbin[- - -] u

prvom redu i Balbina u drugom.

Kognomen Balbinus je veoma uobičajen i često posvedočen u rimskoj Dalmaciji.³ Najpoznatiji primer u okruženju je svakako Marko Flavije Balbin, petnaestogodišnji sin Marka Flavija Frontona iz Dokleje.⁴ Ženski oblik Balbina je posvedočen u Dalmaciji tri puta,⁵ u Aseriji, Saloni i Traguriumu.

Kognomen Longinus je rasprostranjen u celom Rimskom carstvu, a često se javlja i u provinciji Dalmaciji.⁶ Potvrđen je upravo u Vuksanlekićima na natpisu

*Cassiae C(ai) f(iliae) An/nae C(aius) Cassius Lon/ginus contuberna/li suae bene merenti / fecet / et sibi et suis*⁷

Ovaj natpis je zapravo takođe pronađen u jednom od obližnjih zaseoka, ali se pretpostavlja da je prenesen iz Vuksanlekića.⁸ Nakon rušenja kuće gde je bio ugrađen, ovaj natpis je bio zazidan u crkvi južno od sela, a zatim prenet u crkvu sv. Antona u Tuzima, gde je i danas.⁹ Na natpisu se pojavljuje i kognomen *Anna*, još jedan dokaz snažnog starosedelačkog identiteta u ovom regionu.¹⁰ Izraz *contubernali* ukazuje na kvazi-bračni odnos dva roba ili roba (*servus*) i slobodnog građanina koji je obično bio bivši rob ili dete bivšeg roba. Čini se da se riječ *contubernalis* ponekad koristila kao trajni izraz simpatije, čak i nakon što je par koji je bio u ropstvu postigao pravni status koji im je omogućavao da se formalno venčaju.¹¹ Kako je ovaj natpis datiran u II-III vek nove ere, moguće je da i novi, izgubljeni, natpis potiče iz istog perioda. Svakako je vrlo moguće da oba ova natpisa potiču sa istog lokaliteta i da se radi o istoj osobi ili pripadnicima iste porodice.

Epitet *pientissimus* prevodi se kao „najverniji“ ili „najpobožniji“, često se koristi za označavanje nekoga ko je bio izuzetno odan svojoj porodici, bogovima ili zajednici i jedan je od najčešćih epiteta koji se javljaju na nad-

³ G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969, 161; I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Roma 1982, 240; OPEL I2, 263–264.

⁴ CIL III 13819 i 13820.

⁵ AE 1993, 1268; CIL III 9415; CIL III 2679.

⁶ G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969, 232; I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Roma 1982, 231; OPEL III, 31.

⁷ CIL III 14600 = CILGM 227.

⁸ A. Ljuljđuraj, Vuksanlekići - antički / kasnoantički lokalitet i novi arheološki podaci, *Nova antička Duklja/New Antique Doclea X*, 2019, 98.

⁹ A. Ljuljđuraj, Vuksanlekići - antički / kasnoantički lokalitet i novi arheološki podaci, *Nova antička Duklja/New Antique Doclea X*, 2019, 103.

¹⁰ D. Rendić-Miočević, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, Split, 1948, 14–15 (“*Lallname*”); G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg, 1969, 150; s druge strane R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague – Paris, 1976, 181 svrstava ovo ime u grupu dalmatsko-panonskih imena.

¹¹ B. Rawson, Roman Concubinage and Other De Facto Marriages, *Transactions of the American Philological Association* 104 (1974), 279, 293–294; S. Treggiari, *Contubernales*, *Phoenix* 35 (1), 1981, 42–69.

grobnim natpisima. Odražava visoku vrednost koja se pridavala pobožnosti i dužnosti u drevnim društvima, gde je ispunjavanje obaveza prema porodici i društvu bilo od najveće važnosti.¹² Na epigrafskim spomenicima ovaj epitet se sve češće javlja od vremena vladavine cara Klaudija. Do II veka nove ere, „*piissimus*“ je sigurno postao u potpunosti normativan oblik, a njegova upotreba se sve više širila, usled opšteg trenda upotrebe superlativnih epiteta, kako za cara, tako i za obične pojedince. Na natpisima se jasno vidi da ova pojava odgovara savremenim promenama i normalizaciji, pri čemu se širenje „*piissimus*“ u usmenom latinskom jeziku poklapa sa pojavom druge varijante, „*pienitissimus*“. Ova varijanta je verovatno prvo ušla u upotrebu u epigrafskom domenu, a zatim se proširila i u svakodnevni govor.¹³

Selo Vuksanlekići nalazi se oko 12 km jugoistočno od Podgorice, u blizini naselja Tuzi, na istočnoj strani Zetske ravnice. Bogato tragovima pristorije, a posebno antike, selo je od davnina privuklo pažnju stranih istraživača, kao što su: Arthur Evans,¹⁴ Theodor Ippen,¹⁵ Antonio Baldacci,¹⁶ Camillo Praschniker i Arnold Schober,¹⁷ Andrija Jovičević.¹⁸

Na osnovu rimskih itinerara, Garašanin¹⁹ i Mijović²⁰ tumače Vuksanlekiće kao jednu od važnih rimskih stanica, *Cinna*, koje su prikazane u kartama na putu koji počinje u Naroni i koji je vodio do Skadra.²¹ Naselje verovatno čini aglomeraciju sa antičkom Doklejom. U korist takve teze su mnogi nalazi od kojih su najbrojniji natpisi iz rimskog perioda, kao i miljokazi.²² Godine 1986, prilikom izoravanja obradive zemlje, vlasnici imanja su naišli na dva zidana rimska groba. Tokom iskopavanja Arheološke zbirke SR Crne Gore u ovom selu, prema izveštaju, pronađena je značajna arheološka građa

¹² L. A. Curchin, Familial epithets in the epigraphy of Roman Spain, *Cahiers des Etudes Anciennes* 14 (1982), 179–182.

¹³ S. Tantimonaco, Piissimus and pienitissimus: two non-existent superlatives of pius?, *Journal of Latin Linguistics* 19(2)(2020), 281–307.

¹⁴ A. Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum* 1885, I & II 1886, and III & IV, vol 49, London. (Ancient Illyria, An Archaeological exploration), London, 2006.

¹⁵ Th. Ippen, Stari spomenici u Albaniji, *Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo* 12 (1900), 511–532.

¹⁶ A. Baldacci, *Arheološki izlet dra. Roberta Paribenia u Crnu Goru, Crna Gora vrata Balkana, Putopisi i zapisi evropskih botaničara*, Cetinje, 1991, 827–883

¹⁷ C. Praschniker, A. Schober, *Archeologische Forschungen in Albanien und Montenegro*, Wien 1919, 94–95.

¹⁸ A. Jovičević, *Naselja i stanovništva*, knjiga 15, Beograd 1923.

¹⁹ M. Garašanin, *Istorija Crne Gore*, Titograd, 1967, 170–171.

²⁰ P. Mijović, M. Kovačević, *Gradovi i utvrđenja u Crnoj Gori*, Ulcinj, 1975, 54–55.

²¹ cf. Č. Marković, *Arheologija Crne Gore*, Podgorica, 2006, 330–331; M. Pešikan, Moguće onomastičke paralele imena putnih stanica na rimskom kontinentalnom putu kroz Crnu Goru, *Onomastica Jugoslavica* 9 (1982), 92–94.

²² CIL XIV 4, 541–542.

iz nekropole.²³ Jedan od grobova datovan je u IV vek, a deo pokretnog arheološkog materijala je datovan u II vek n.e. Drugi grob je dečiji, bez grobnih priloga. Drugih kontinuiranih istraživanja nije bilo, te je očigledno da bi trebalo sprovesti sistematska istraživanja Vuksanlekića i okoline.

Olga PELCER-VUJAČIĆ

A LOST INSCRIPTION FROM THE VICINITY OF VUKSANLEKIĆI

Summary

During work at the Čaf Kiš site and survey of the surrounding terrain in March 2017, archaeologist Mile Baković photographed a fragment of an inscription built into an abandoned house in the village of Kotrabudan, south of Vuksanlekići. During the revisit of the grounds and the house in February 2024, we learned that the inscription was taken from the house two years ago and there is currently no information on its whereabouts. Therefore, the photo taken in March 2017 is the only available source for reading and understanding the inscription.

According to the memory of Baković, this fragment was approximately 30 x 40 cm, and we assume it is the right half of the entire monument. The letters are of unequal size and larger in the last line. Based on part of the reconstructed text, it is obvious that it is a tombstone that parents erect for a child.

The cognomen Balbinus is very common and attested in Roman Dalmatia. The most famous example in the area is certainly Marcus Flavius Balbinus, the fifteen-year-old son of Marcus Flavius Fronto from Doclea. The female form of Balbina is attested in Dalmatia three times, in Asseria, Salona, and Tragurium. The cognomen Longinus is widespread throughout the Roman Empire and often occurs in the province of Dalmatia. It was confirmed precisely in Vuksanlekići on the inscription CIL III 14600 = CILGM 227.

The village of Vuksanlekići is located about 12 km southeast of Podgorica, near the settlement of Tuzi, on the eastern side of the Zeta Plain. Rich in traces of prehistory, and especially antiquity, the village has long attracted the attention of foreign researchers, such as Arthur Evans, Theodor Ippen, Antonio Baldacci, Baron Nopsca, Camillo Prashniker and Arnold Schober, Andrija Jovičević.

Based on Roman itineraries, Garašanin and Mijović interpret Vuksanlekići as one of the important Roman stops, Cinna, shown in maps on the road starting in Narona and leading to Shkodra. The settlement probably forms an agglomeration with

²³ M. Pravilović, Vuksanlekići. Kasnoantička nekropola, *Arheološki pregled* 26 (1986), 154–155.

ancient Dokleja. In favor of such a thesis, there are many findings, the most numerous of which are inscriptions from the Roman period, as well as milestones. In 1986, while plowing the arable land, the owners of the property came across two brick Roman graves. According to the report, significant archaeological material from the necropolis was found during the excavation of the Archaeological Collection of SR Montenegro in this village. One of the graves is dated to the 4th century, and part of the movable archaeological material is dated to the 2nd century AD. The second grave is a child's without grave goods.

It is obvious that systematic research should be carried out in Vuksanlekići and its surroundings.